

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДЕРЖАВНИЙ ЗАКЛАД ВИЩОЇ ОСВІТИ
«УЖГОРОДСЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ»
КАФЕДРА ЗАГАЛЬНОЇ ПЕДАГОГІКИ ТА ПЕДАГОГІКИ ВИЩОЇ
ШКОЛИ

Кухта М.І., Маляр Л.В.
ПРОФЕСІЙНЕ ПЕДАГОГІЧНЕ СПІЛКУВАННЯ

Методичні рекомендації до
практичних занять і самостійної роботи

Ужгород-2021

УДК 378.06(076)

Кухта М.І., Ваколя З.М. Професійне педагогічне спілкування: методичні рекомендації до практичних занять і самостійної роботи. Ужгород: ДВНЗ «УжНУ», 2021. 35 с.

Методичні рекомендації розроблені для здобувачів другого (магістерського) рівня вищої освіти галузі знань **01 – Освіта/Педагогіка**.

Рецензенти:

Козубовська І.В. – доктор педагогічних наук, професор, завідувач кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи, ДВНЗ «УжНУ»

Ваколя З.М. – кандидат педагогічних наук, доцент, доцент кафедри загальної педагогіки та педагогіки вищої школи, ДВНЗ «УжНУ»

Рекомендовано до друку

Науково-методичною комісією факультету суспільних наук

(протокол №6 від 11 травня 2021 р.)

Вченою радою факультету суспільних наук

(протокол №9 від 17 червня 2021 р.)

© Кухта М.І., Маляр Л.В.

Ужгородський національний університет, 2021

ЗМІСТ

1. Пояснювальна записка
2. Тренінг професійно-педагогічного спілкування
3. Навчальний матеріал з теми «Комунікативна компетентність педагога»
4. Завдання для самостійної та індивідуальної роботи
5. Завдання творчого характеру
6. Питання для підсумкового модульного контролю
7. Діагностичні методики
8. Вправи з розвитку комунікативності
9. Рекомендована література

Пояснювальна записка

Проблема професійного педагогічного спілкування – одна з найважливіших у фаховій підготовці майбутнього вчителя, оскільки всі процеси освітнього середовища – навчання, виховання, розвиток і соціалізація особистості – пов'язані зі спілкуванням. Це означає, що під час навчання у закладі вищої освіти майбутній учитель повинен оволодіти спілкуванням у двох основних напрямках: як інструментом реалізації триєдинлі мети мети педагогічного процесу: дидактичної, розвивальної, виховної; як засобом професійного самовдосконалення і зростання.

Метою викладання навчальної дисципліни «Професійне педагогічне спілкування» є засвоєння знань про закономірності, механізми, засоби взаємодії та особливостями їх використання в педагогічному процесі вищої школи; формування дослідницьких і комунікативних умінь; набуття комунікативної компетентності як засобу соціалізації студентів і професійного саморозвитку.

Завдання курсу:

- поглиблення знань про закономірності, механізми, прийоми і засоби ефективної педагогічної взаємодії;
- розвиток педагогічного мислення й усвідомлення спілкування як засобу професійного саморозвитку;
- формування комунікативних, інтерактивних і перцептивних умінь і навичок міжособистісної взаємодії та особливостей їх використання в педагогічному процесі вищої школи;
- набуття досвіду професійного педагогічного спілкування на основі опанування комунікативними техніками й технологіями в процесі професійно-педагогічного тренінгу;
- опанування діагностичними методиками дослідження комунікативних умінь і навичок студентів закладів вищої освіти.

У результаті вивчення навчальної дисципліни студент повинен знати і вміти:

- знати закономірності, механізми, прийоми і засоби ефективної педагогічної взаємодії на рівні «викладач – студент»;
- орієнтуватися в стильових відмінностях спілкування та особливостях суб'єкт-суб'єктної взаємодії в педагогічному процесі вищої школи;
- розуміти роль спілкування у власному професійному становленні й саморозвитку;
- набути комунікативних, інтерактивних і перцептивних умінь і навичок педагогічної взаємодії;
- застосовувати риторичні навички у викладацькій діяльності та веденні дискусії з освітніх проблем;
- володіти основними комунікативними техніками й технологіями;
- використовувати діагностичні методики в системі професійного педагогічного спілкування.

Тренінг професійно-педагогічного спілкування

(В.О. Кан-Калик. Грамматика общения. М., 1995).

Організація професійного самовдосконалення в спілкуванні вимагає дотримання таких умов:

- серйозного ставлення до занять;
- постійного критичного самоаналізу;
- систематичної індивідуальної роботи над собою;
- уважності до роботи партнерів.

Система вправ, спрямованих на оволодіння основами професійно-педагогічного спілкування, включає в себе два цикли:

1. Вправи на практичне оволодіння елементами педагогічної комунікації, що сприяють розвитку комунікативних здібностей, засвоєнню навичок керування спілкуванням.

2. Вправи на засвоєння системи спілкування в заданій ситуації.

I цикл

Формування уміння діяти в публічній обстановці

Увійдіть до уявного класу, відчиніть уявне вікно, напишіть на дошці число, пройдіться по класу, підготуйте уявні матеріали, сядьте за стіл, відкрийте книгу чи класний журнал, вийдіть з класу. Повторіть ці дії, змінюючи ритм, і знайдіть найоптимальніший. Ці ж вправи повторіть, реагуючи на уявний стук у двері...

Формування мускульної свободи в процесі педагогічної діяльності

Одночасно контролюється напруженість, сутулість, манірність, неповороткість тощо.

Мета: досягнення емоційного комфорту в класі.

Ви входите до уявного класу. Постарайтесь ще за дверима відчутти бадьорість в усьому тілі. Заходьте в клас, відшукайте зручну позу і місце в класі. Якщо знайдете положення, яке вас не влаштовує, змініть його. Чи не заважає вам що-небудь? Руки – куди їх подіти? Займіть їх чим-небудь необхідним. Пройдіться по класу і виберіть оптимальний темп ходи. Знайшли? Ідіть. Можна знайти ще кращий? Шукайте. Ще? Ще шукайте. Ви ходите, заклавши руки за спину? Ні, вам не зручно. Ще шукайте. Аж поки самопочуття не буде найкращим.

Розвиток навичок уваги, спостережливості та зосередженості

Розмовляйте в ролі педагога з ким-небудь з однокурсників. При цьому не упускайте з поля зору інших (тема розмови – імпровізована). Ви увійшли в клас, ваша

увага розсіялася, зберіть її по колу.

Алгоритм зосередження уваги за К. Станіславським:

- зосередьтесь на якому-небудь учневі (мале коло);
- на групі учнів (середнє коло);
- на весь клас (велике коло).

Розвиток найпростіших навичок спілкування (невербальних)

Варіант 1. Увійдіть до класу, привітайтеся з учнями. Приверніть до себе увагу без мовленнєвого спілкування: зором, мімікою тощо. Зверніться до учня з:

- а) проханням;
- б) вимогою;
- в) попередженням;
- г) похвалою;
- д) гумором;
- е) питанням;
- є) наказом і т. д.

Знайдіть потрібний тон, міміку, положення тіла.

Варіант 2. Ви зайшли в клас. Прозвучав сміх. Відреагуйте.

Керування ініціативою (за О. О. Леонтєвим)

Варіант 1. Ви розмовляєте з ким-небудь. Ваш партнер задає тон розмови (лідер контакту), ви – пасивний учасник (ствердно махаєте головою, вимовляєте репліки). Постарайтесь перехопити ініціативу.

Варіант 2. Почніть імпровізоване пояснення нового матеріалу. Зважте, що за третьою партою – порушники дисципліни. Не упускайте їх з поля зору.

Техніка інтонування

Вимовте різні фрази з різними інтонаційними відтінками:

- Хто чергує?
- Підійдіть сюди.
- Чи виконали ви завдання?
- Прошу уваги.
- Будь ласка...

Виконайте діалог педагогічного змісту (з художньої літератури або складений самостійно).

Визначення та уточнення системи спілкування

Ви входите до класу, в якому вчора у вас був конфлікт. Знайдіть правильну систему спілкування.

Вправи О. О. Леонтьєва:

а) під час розмови заставте себе не дивитися в очі співрозмовнику. Постарайтесь усвідомити, в які моменти розмови вам хочеться підвести на нього очі і навпаки: погляд постійно на співрозмовникові;

б) у кожного вчителя є симпатичні і не дуже для нього учні (але пам'ятайте, що в справжнього вчителя не буває улюблених учнів, для нього всі однакові щодо ставлення й вимог – авт.) Поставте перед собою завдання: під час уроку постійно контакуйте з «несимпатичними». Попросіть колегу прийти до вас на урок впізнати за вашою поведінкою «несимпатичних» учнів (ваше завдання – не допустити цього, адже в учителя не повинно бути улюбленців. До всіх учнів слід відноситися однаково);

в) розмова з учнем, що провинився (ситуація придумується самими учасниками).

Розвиток міміки і пантоміміки

Перед дзеркалом зобразіть здивування, хвилювання, гнів, сміх, іронію.

Такі вправи корисні при передачі доцільних педагогічних переживань.

Вправи на педагогічно доцільні переживання

Спробуйте знайти в собі зародки почуття, які наразі не відчуваєте: радість, гнів, байдужість, відчай, обурення. Знайдіть педагогічно доцільні форми їх вираження в різних ситуаціях, програйте їх.

Розвиток семантичних рухів

Знайдіть мімічні та пантомімічні засоби для вираження вимог:

- а) тиші;
- б) уваги;
- в) «сідайте»;
- г) «іди сюди».

Організація процесу спілкування

Орієнтування і вибір об'єкта, привернення уваги до себе, зондування особливостей об'єкта і його бажання спілкуватися, вербальне спілкування, зворотній зв'язок.

Ситуація. Ви входите на перерві до класу, який у стадії збудження і розсіяності. Занотуйте інформацію (вона не повинна бути емоційно і мотиваційно сильною) і спробуйте привернути до себе увагу. Якщо не виходить, поспостерігайте за досвідченими колегами.

Виявлення індивідуальних особливостей педагогічного спілкування (пошук стилю спілкування)

Відвідайте з ким-небудь із колег урок незнайомої людини і незалежно один від одного охарактеризуйте поведінку цього вчителя на уроці за такою схемою:

- а) доброзичливий, тримається бадьоро – недоброзичливий;
- б) стимулює ініціативу, допускає висловлення власної думки, вільну поведінку учнів – авторитарний, третирує учнів, не терпить заперечень, власних поглядів, вільної манери спілкування;
- в) зацікавлений, активний, викладається – байдужий, «сам по собі»;
- г) відкритий, не боїться відверто висловлювати свої думки, показувати недоліки – думає тільки про власний позитивний імідж, вперто тримається за свою соціальну роль;
- д) динамічний і гнучкий у спілкуванні, легко розв'язує назрілі проблеми, пригашує можливі конфлікти – не гнучкий, не бачить проблем і не вміє підмічати назріваючий конфлікт;
- е) увічливий і привітний з учнями, поважає їх гідність, індивідуалізує спілкування з різними учнями – спілкується тільки зверху вниз, не диференціює спілкування;
- ж) може поставити себе на місце учня, глянути на проблему (конфлікт) його очима, створює в учня відчуття, що його правильно розуміють – все бачить зі своєї "дзвіниці", неуважний до партнера спілкування;
- з) активний, весь час знаходиться у спілкуванні, тримає клас у тонусі – пасивний, пускає спілкування на самоплив.

Оцінка – 5 б.

Переборення закорінених негативних характеристик (на основі методики О. О. Бодальова)

Показуються фотокартки кількох осіб, з-поміж яких тільки одна позитивна. Необхідно її визначити. Завдання: якомога терпляче й об'єктивно інтерпретувати зовнішність інших людей.

Побудова комунікативних завдань уроку

Ведучий висуває певні негативні завдання уроку, учасники пропонують і методичні, і комунікативні засоби їх розв'язання.

Техніка і логіка виразного мовлення, виразність та емоційність

(Проводиться за підручником з риторики).

Вербальний педагогічний вплив (дія)

(Читання монологів та визначення їх педагогічної дії).

Образна передача інформації

(Підготувати виклад нового матеріалу і розробиш до нього систему образних передбачень).

Вправи на підтекст повідомлення

(Складається фраза і визначається її підтекст)

– **Вправи на короткий діалог:** учасники поділяються на пари, в яких один учитель, інший – учень. Ведучий дає їм теми для діалогу на п'ять хвилин, потім міняються ролями.

– **Вибір жесту:** даються завдання на відтворення певного жесту в конкретній ситуації, а потім – його розшифрування, його доцільність в даній ситуації.

Вправа, рекомендована М.О. Кнебель, називається «дзеркало». Двоє стають один навпроти іншого. Один «дивиться в дзеркало», інший виконує роль дзеркала. «Дзеркало» повторює рухи того, хто в нього дивиться.

– **Відтворення жесту в етюдній ситуації педагогічної дії:** один пояснює новий матеріал. Інші фіксують жести, оцінюють та коментують їх.

Управління педагогічним спілкуванням

1. Уявіть собі, що ви класний керівник і вам потрібно організувати учнів на суботник.
2. На шкільному вечорі учениця відмовилася танцювати з однокласником. Нагрубила йому. Поговоріть з нею.
3. Учень відмовляється займатися літературою: не вчить матеріал, пропускає уроки, мотивуючи це тим, що в майбутньому він буде інженером-програмістом і література йому не потрібна. Переконайте його в протилежному.
4. На перерві старшокласник образив другокласника. Поговоріть з ним.

Мобілізація творчого самопочуття перед спілкуванням з класом

Учитель повинен володіти своїм натхненням (К. Станіславський).

Уявіть собі, що сьогодні у вас немає бажання проводити урок. Мобілізуйте своє творче самопочуття, дійте в ситуації «якби...»: «якби я була в хорошому настрої, я поспішила б до класу». Відчуйте потребу в енергійному русі, пришвидшіть кроки, ви в хорошому настрої, у вас багато педагогічних планів. Посміхніться, думайте про цікаві моменти на майбутньому уроці.

Побудова логіки передбачуваного спілкування: вправи на складання тезисного плану виступу на педраді школи, на батьківських зборах, на методичному об'єднанні.

II цикл

1. Дії в типових ситуаціях: вправи на розвиток уміння спостерігати, виділяти основне, вдумливо оцінювати, аналізувати та розв'язувати педагогічні завдання; вправи на дії в типових педагогічних ситуаціях відповідно до умов педагогічної діяльності.

Спостереження за роботою вчителя

1. Тренування педагогічної спостережливості:

- а) уміння виокремлювати в процесі уроку моменти, які потребують втручання вчителя;

- б) розвиток уміння оцінювати власні дії;
- в) аналіз педагогічної задачі та дій учителя, спрямованих на її розв'язання;
- г) розв'язання педагогічних задач з цільовими установками;
- д) інсценування педагогічних задач:
 - викличте учня спокійно;
 - весело, життєрадісно;
 - байдуже;
 - доброзичливо;
 - з гумором;
 - з іронією.

2. Вправи на розвиток педагогічної уяви, інтуїції, навичок педагогічної імпровізації у спілкуванні.

- Учень К. відмовився дати щоденник для запису зауваження. Як ви поведетеся? Чому? Чи можливі інші варіанти поведінки?
- Учень постійно відволікається під час подачі матеріалу. Які ваші дії?
- Учні погано слухають новий матеріал. Визначте причини.
- Учень та учениця дружать, увесь час проводять разом, але перестали серйозно займатися уроками. Розробіть план можливої бесіди з ними.
- Учень вам нагрубив. Ваші можливі дії.

Анкета на визначення мікроклімату в колективі

1. Чи є у Вас щоденне бажання йти на роботу?
2. Чи виникає у Вас хороший настрій при думці про зустріч з колегами?
3. Чи виникає у Вас протягом дня стан дратівливості?
4. Після роботи. Знаходячись у сім'ї, про що Ви найчастіше розповідаєте? (про роботу чи про з'ясування стосунків).
5. Чи виникає у Вас бажання побачитися з колегами в період відпустки?
6. Чи виникає у Вас бажання розповісти що-небудь хороше про Ваших колег у нейтральній компанії?
7. Чи входять Ваші колеги в число Ваших близьких друзів, чи зустрічаєтесь Ви з ними в позаробочий час?

(Якщо на більшість запитань відповідь ствердна, це означає, що психологічний мікроклімат у Вашому колективі хороший).

Науковий глосарій дисципліни

Термін	Визначення	Автор
спілкування	це процес встановлення і розвитку контактів між людьми, який породжується потребами спільної діяльності і містить обмін інформацією, вироблення єдиної стратегії взаємодії, сприйняття та розуміння іншої людини	О.О. Леонт'єв
комунікація	це передача й прийом інформації	Є. Жарков
інтерація	це взаємодія людей в ході спілкування, планування спільної діяльності, організація спільної діяльності, психологічний вплив один на одного.	Л. Даниленко
педагогічне спілкування	це професійне спілкування викладача зі студентами під час проведення занять та поза ними (у процесі навчання й виховання), що має певні педагогічні функції й спрямоване (якщо воно повноцінне й оптимальне) на створення сприятливого психологічного клімату, а також на іншого роду психологічну оптимізацію навчальної діяльності й відношення між педагогом і студентом усередині колективу	О.О. Леонт'єв
професійне педагогічне спілкування	це форма комунікативної взаємодії вчителя з учнями, їхніми батьками, колегами, у якій реалізуються наперед визначені педагогічні функції та яка спрямована на інтелектуально-особистісне зростання учнів	В.О. Кан-Калик
навчальне спілкування	це система прийомів та навичок органічної соціально-психологічної взаємодії педагога та учнів, зміст якої складає обмін інформацією, пізнання особистості, здійснення виховного впливу, організація взаємостосунків з допомогою різноманітних комунікативних засобів та цілісна «трансляція» педагога на аудиторію	В.О. Кан-Калик
педагогічна взаємодія	це особистісні та діяльнісні зв'язки вчителя та учня, які за умов узгодженості діють як поєднаний суб'єкт стосовно спільного об'єкта	Л.К. Велитченко

Термін	Визначення	Автор
педагогічний вплив	це особливий вид діяльності педагога, мета якої - досягнення позитивних змін психологічних характеристик вихованця (потреб, установок, відносин, моделей поведінки)	В. Бехтерев
комунікативна компетентність учителя	це система безпосередніх чи опосередкованих зв'язків, взаємодій педагога, що реалізуються за допомогою вербальних і невербальних засобів, засобів комп'ютерної комунікації з метою взаємообміну інформацією, моделювання й управління процесом комунікації, регулювання педагогічних відносин	Н. Волкова
комунікативні здібності вчителя	виражаються у встановленні педагогічно доцільних взаємин з учнями. Вони обумовлені здатністю до ідентифікації з вихованцями, чутливістю до їх індивідуальних особливостей, хорошою інтуїцією, проявом творчого мислення і т. д.	Н.В. Кузьміна
комунікативна поведінка вчителя	це не просто процес говоріння, повідомлення чогось, а така організація мовлення й відповідно до нього невербальної поведінки вчителя, яка впливає на створення емоційно-психологічної атмосфери педагогічного спілкування, на характер взаємин між учителем та учнями, на стиль їхньої діяльності	А.А. Леонтьев
асертивна поведінка педагога	це поведінка, що поєднує внутрішню силу та ввічливість до оточення	Н.В. Кузьміна
перцептивні здібності вчителя	це здатність проникати у внутрішній світ вихованця спостережливість, пов'язана з тонким розумінням особистості учня і його тимчасових психічних станів. Здатний учитель, вихователь за незначними ознаками, невеликим зовнішнім проявам вловлює найменші зміни у	В.А. Крутецкий

Термін	Визначення	Автор
	внутрішньому стані учня	
риторичні здібності вчителя	це ефективні мовленнєві комунікації у сфері педагогічного спілкування	Л.М. Горобець, О.О. Мурашов, А. К. Михальська
риторична культура вчителя	це індивідуальний ораторський стиль як власна мовотворча манера, яка організовує ораторське мовлення в єдності змісту і форми, надає мовленню вчителя неповторності, потужності, сили, демонструє багатство, виразність, гнучкість і блиск мовлення	Л. Мацько
мовленнєва культура вчителя	ступінь досконалості, досягнутої в оволодінні усною і писемною мовою, вищий рівень мовної майстерності, який передбачає оволодіння та вміння використовувати засоби мовної виразності в різних умовах спілкування відповідно до педагогічних цілей	В.І. Шупеніна
культура спілкування	це такий набір і така організація мовних засобів, які у певній ситуації спілкування при дотриманні сучасних мовних норм і етики спілкування дозволяють забезпечити найбільший ефект у досягненні поставлених комунікативних завдань	Е.Н. Ширяєв
мовний етикет	Це сукупність мовних засобів, які регулюють поведінку людини в процесі мовлення	М.І.Стельмахови ч
мовленнєвий етикет	це національний кодекс словесної добропристойності, правила ввічливості	М.І.Стельмахови ч
спілкувальний етикет	Сукупність мовних і немовних засобів спілкування, якими послуговуються у різних комунікативних ситуаціях	М.І.Стельмахови ч
емоційна культура вчителя	це складова загальної професійної психологічної культури особистості вчителя, яка базується на свідомому засвоєнні і реалізації спеціальних психологічних знань, умінь, навичок, здібностей до психологічної діяльності як найвищих цінностей у ситуаціях, що потребують актуалізації глибинних особистісних ресурсів фахівця	О. Семенова
атракція в	це перш за все емоція, що має своїм	Н.В. Казарінова

Термін	Визначення	Автор
спілкуванні	предметом іншу людину, а також – стійка оцінна реакція, яка примушує нас діяти з конкретною людиною певним чином (способи підвищення ефективності спілкування)	
фасилітація в педагогічному спілкуванні	це іманентна якість особистості вчителя, що розвивається та дозволяє здійснювати педагогічну взаємодію як таку, що надихає і спонукає вихованця до інтенсивної, свідомої самозміни відповідно до особистісно пріоритетних сенсів життєдіяльності, тим самим актуалізуючи процес його спрямованого і продуктивного саморозвитку	О. Врублевська
інгібіція в педагогічному спілкуванні	це процес погіршення продуктивності спілкування в навчальній діяльності та розвитку психологічних бар'єрів, захисних реакцій у суб'єктів педагогічного спілкування	О.М. Вознюк.
стереотипізація	це розуміння іншої людини шляхом віднесення її до певної соціальної групи та автоматичного перенесення на неї типових для даної групи якостей, характеристик, поведінкових реакцій	О. Ліпман
ідентифікація	це один з механізмів міжособистісного сприйняття (поряд зі <u>стереотипізацією</u> та <u>рефлексією</u>), який дозволяє моделювати змістове поле партнера в процесі спілкування, забезпечує взаєморозуміння і викликає відповідну поведінку	П.І.Ігнатенко та В.Н Павленко
емпатія	це розуміння іншої людини без слів, на чуттєвому рівні, завдяки проникненню в її внутрішній світ	В.М. Матвієнко
рефлексія	це активний суб'єктний процес породження смислів, заснований на унікальній здатності особистості до усвідомлення несвідомого (процес осмислення й переосмислення)	А.В.Рассохіна
техніка мовлення вчителя (дикція, дихання,	це володіння мовленнєвим апаратом, уміння правильно користуватися мовою і мовленням	Г.А. Олійник

Термін	Визначення	Автор
голос)		
сила голосу	це рівень гучності й волі звучання	О. Захарчук-Дуке
діапазон голосу	це зміна висотного звучання від найнижчих до найвищих звуків	О. Захарчук-Дуке
темп	це швидкість, з якою оратор вимовляє слова, речення, весь текст в цілому	О. Захарчук-Дуке
тембр	це здатність голосу варіювати в залежності від почуттів, які передає оратор	О. Захарчук-Дуке
польотність	це здатність голосу заповнювати весь простір того приміщення, в якому він звучить, що дає можливість почути оратора в будь-якій точці приміщення	О. Захарчук-Дуке
благозвучність	чистота і свіжість тембру, вроджена краса звуків, яка є приємною для сприймання на слух	О. Захарчук-Дуке
перше враження в спілкуванні	це складний процес, який включає не тільки оцінювання візуально сприйнятого, але й мотивацію подальшої взаємодії з людиною, яку сприймають, а також потребу зрозуміти її вчинки	О.О. Бодалев

Навчальний матеріал з теми

«Комунікативна компетентність педагога»

1. Мовлення як основний засіб спілкування.
2. Структура комунікативної компетентності вчителя.
3. Суть мовленнєвої компетентності вчителя.
4. Критерії оцінювання комунікативних умінь і навичок.
5. Модель формування професійно-комунікативної компетентності вчителя.

Мовлення як основний засіб спілкування

Передавання інформації під час спілкування забезпечується з допомогою мовлення – основного, специфічно людського знаряддя спілкування, а також немовленнєвими засобами.

Природа мови є знаковою. Кожне слово – це знак, що співвідноситься з предметами зовнішнього світу. Кожне слово як знак історично має певне значення, зрозуміле для спільноти, яка користується цією мовою.

З розвитком соціального й технічного прогресу постійно розширювалося коло потреб людини, що спричинило розвиток і вдосконалення мови та мовлення як засобів спілкування.

Вербальна комунікація за допомогою слова є основною і найдосконалішою формою людського спілкування. Рівень володіння мовленням, багатство та культура висловлювання визначають можливості та ефективність спілкування кожної конкретної особистості.

Тому слід пам'ятати про такі важливі **складові педагогічного іміджу**, як навички ораторського мистецтва, вміння слухати себе й співрозмовника, добирати слова, інтонації, тембр голосу, темп мовлення. Так, за допомогою голосу можна стати привабливішим, а можна й навпаки – викликати відразу.

Комунікативна компетентність – це здатність встановлювати й підтримувати необхідні контакти з іншими людьми.

Поняття «комунікативна компетентність» детально аналізується у працях Ю.Ємельянова і пояснюється як заснована на знаннях та чуттєвому досвіді здатність особистості орієнтуватися в ситуаціях спілкування. Така

здатність, на думку вченого, передбачає соціально-психологічне самонавчання і забезпечує людині можливість вчитися мистецтва спілкування на основі власної спостережливості впродовж усього свідомого життя людини.

Оскільки для ефективної комунікації необхідно досягти взаєморозуміння партнерів у ситуації спілкування, то під ком. компетентністю розуміють систему внутрішніх ресурсів, необхідних для побудови ефективної комунікації в певному колі ситуацій міжособистісної взаємодії.

Комунікативна компетентність передбачає такий рівень взаємодії з оточуючими, який дозволяє особі в межах власних можливостей і соціального статусу успішно функціонувати в суспільстві. Важливими при цьому є також наявність життєвого досвіду, ерудиції, наукових знань та ін.

КК вчителя вміщує три основних компоненти:

- когнітивний (фахові знання);
- операційний (здатність реалізувати знання на практиці);
- мотиваційний (ставлення фахівця до власної діяльності).

Зазначені складові виявляються під час професійної взаємодії вчителя на різних рівнях: учитель – учень, учитель – учитель, учитель – адміністратор.

Якість і результат професійної взаємодії зазвичай залежать від:

- спрямованості особистості (орієнтація на іншу людину, на спільну діяльність, бажання її зрозуміти, підтримати взаємини);
- педагогічного такту і стилю спілкування;
- рівня толерантності (властивість особи, що припускає її захищеність від дії несприятливих чинників, сформованість вибіркової терпимості до несприятливих дій без зниження адаптивних можливостей, прояв витримки, самоконтролю).

Зупинимося на мотиваційній складовій, недоліки якої часто відіграють роль своєрідного гальма на шляху опанування вчителем знань і вмінь професійного спілкування. Особливо це стосується молодих учителів.

Наприклад, бажання вчителя привнести позитивні зміни в життя учнів методом переконання далеко не завжди дає бажані наслідки – швидше навпаки. В учнів, натомість, виникає чимало непередбачуваних і «незапланованих» учителем переживань і почуттів у відповідь на такі педагогічні методи, як навіювання, примушування, маніпулювання, деструктивна критика тощо. Необхідно наголосити, що вчителі досить рідко встигають аналізувати ці переживання та почуття учнів, лише іноді усвідомлюючи, що кожний із згаданих методів впливу найчастіше спричиняє такі реакції:

- гнів, ворожість, неприйняття;
- страх, тривожність;
- руйнування надій і сподівань;
- смуток, депресію;
- самотність(фрустрацію);
- мстивість;
- ненависть;
- безнадійність, апатію;
- збентеженість;
- впертість;
- відчуття власної незначущості;
- приниження.

Як бачимо, позитивна, здавалось би, мотивація вчителя досягти бажаного результату не тільки не забезпечує його, а навпаки дає зворотний ефект. Звісно, жодний учитель не планує своїми діями і впливом викликати в учня хоча б одну емоцію з наведеного переліку, але ж викликає. Тому й напрошується лаконічний висновок про важливість у професійній діяльності вчителя КК як мистецтва спілкування.

Мистецтво спілкування – це прийоми й навички органічної соціально-психологічної взаємодії вчителя й учнів, змістом якої є обмін

інформацією і здійснення виховного впливу за допомогою різноманітних комунікативних засобів, а також організація взаємин між учнями.

У науковій літературі **КК** учителя розглядають як систему, що включає, за Д.Ізаренковим, низку інших компетентностей: мовленнєву, лінгвістичну й мовну, яких набуває студент педагогічного вищого закладу освіти не тільки у системі психолого-педагогічної підготовки, але й вивчаючи дисципліни нефахового спрямування.

Мовна компетентність – це знання мови як системи певних символів.

Лінгвістична компетентність – це орієнтація в багатогранних засобах мови, зокрема оволодіння лексичними, синтаксичними, граматичними засобами мови.

Детально зупинимось на мовленнєвій компетентності вчителя, оскільки мовлення має індивідуальний характер. Мовленнєва компетентність вважається однією з основних вимог до індивідуально-психологічних особливостей сучасного вчителя.

Аналіз сучасних теорії і практики мовленнєвої підготовки майбутніх учителів дає підстави говорити про недостатність розробки теоретичних засад формування у них МК. Тому закономірно, що в такій ситуації актуалізується пошук нових завдань та їх розв'язання щодо професійної мовленнєвої культури майбутнього вчителя та удосконалення механізмів формування мовленнєвої діяльності (або по-іншому, техніки мовлення).

Мовленнєва діяльність – це одна з умов особистісного самовираження, самореалізації, а отже, – складова професійної діяльності.

Мовленнєва діяльність людини характеризується індивідуальною мисленнєвою базою, голосовими та емоційними проявами та особистісним інструментарієм впливу на співрозмовника залежно від конкретної мети.

Розвиток мовленнєвої діяльності забезпечується наступними чотирма напрямками мовленнєвої підготовки:

- анатомо-фізіологічним;
- лексико-граматичним;

- культурою мовлення;
- мовленнєвою діяльністю.

Аналіз зазначених компонентів дозволяє визначити такі рівні мовленнєвої підготовки молодих учителів: **репродуктивний, продуктивно-перетворювальний, творчий.**

Репродуктивний (відтворювальний) рівень характеризується загальним уявленням молодих учителів про педагогічну професію. Однак вони ще не володіють мовленням як інструментом педагогічної дії (тобто впливу на учня), а зрідка застосовуючи його з такою метою, як правило, усвідомлено намагаються копіювати професійне мовлення інших відомих їм осіб.

Продуктивно-перетворювальний рівень характеризується усвідомленням як загальнопедагогічних, так і професійних мовленнєвих умінь і ставленням до них як до компонента професійної майстерності. Вчителі, яких можна віднести до цього рівня, на достатньому рівні володіють лексичним запасом, уміннями конструювати речення і добирати адекватні для їх озвучення інтонації.

Для **творчого** рівня притаманний розвиток мовленнєвих умінь як складового компонента педмайстерності. На цьому рівні розпочинається активне застосування словесної дії в роботі зі школярами, виявляється мотивація до удосконалення мовлення в різних формах взаємодії. Це забезпечується багатством активного словника і здатністю логічно вибудувати монологічне мовлення.

Таким чином, мовленнєва компетентність є важливою складовою професійної підготовки сучасного вчителя. Наш висновок підтверджується положеннями Державної комплексної програми «Вчитель», у яких підкреслюється необхідність розвитку мовленнєвої компетентності і в теоретичній підготовці (опанування професійними знаннями, практичними уміннями і навичками, забезпечення особистісного розвитку майбутнього вчителя, його ерудиції тощо) і в практичній (уміння щодо реалізації

комунікативно-навчальної, освітньої, розвивальної та виховної функцій професійної педагогічної діяльності).

Модель формування професійно-комунікативної компетентності вчителя

У моделі формування ПКК вчителя дослідники виокремлюють три компоненти:

- **професійний;**
- **психологічний;**
- **риторичний.**

Зміст **професійного** компонента вміщує знання особливостей професійно спрямованого, тобто дидактичного мовлення вчителя, знання основ організації педагогічного спілкування з учнями, знання навчальних дисциплін і методик їх викладання, володіння методами та формами самовиховання, самовдосконалення, саморозвитку.

Зміст **психологічного** компонента містить орієнтування в особливостях вікового й індивідуального розвитку учня в умовах конкретної діяльності, знання психологічних прийомів залучення та утримання уваги учнів у процесі комунікації, знання умов організації спілкування, яке сприяє розкриттю особистості кожного учня, вільному виявленню ними емоцій, що в свою чергу стимулює творчість учнів.

Зміст **риторичного** компонента забезпечує розвиток так званої мовленнєвої майстерності. Мовленнєва майстерність характеризується правильним та приємним мовленням. Сюди входить також культура мови і мовлення.

Рос. дослідниця з теорії та методики професійної освіти Л.Р.Хасанова вважає, що провідними чинниками у процесі формування професійно-комунікативної компетентності вчителя є такі:

- **якість мовлення вчителя (правильність, змістовність, логічність, чіткість, чистота, точність, стислість, багатство, простота, доцільність, виразність, емоційність);**

- самоудосконалення комунікативної культури;
- психолого-педагогічні знання.

Найбільш загальними порадами педагогічного красномовства вчителя є:

- вимова має бути чіткою, а тон помірним;
- за допомогою інтонації можна підсилювати, виділяти важливі слова, підпорядковуючи їм менш важливі;
- зміна темпу мовлення додає йому виразності;
- перед та після оголошення важливої думки необхідно зробити паузу.

Критеріальні показники голосу як ознаки красномовства

«Вдалий голос»	«Невдалий голос»
Приємний на слух; спокійний; довірливий; керований; теплий; мелодійний; упевнений; інтонаційно забарвлений; виразний; природний; звучний; наповнений; доброзичливий	Гнусавий; різкий та скрипучий; хрипкий; тремтячий; плаксивий; полохливий; уривчастий; дуже гучний; тихий, ледве чутний; незабарвлений; невпевнений; монотонний; нудний; напружений

Завдання для самостійної роботи

№ з/п	Назва теми (завдання)	Кількість годин	
		Денна форма	Заочна форма
Тема 1	Розмежувати поняття «спілкування» й «комунікація» за науковими джерелами, вказаними в рекомендованій літературі. Види спілкування. Функції спілкування. Роль комунікації в професійній діяльності сучасних фахівців.	6	10
Тема 2	Виокремити види вербального і невербального спілкування, орієнтуючись на зміст питань теми. Публічне мовлення як різновид спілкування. Види промов. Планування, підготовка та виголошення промови. Ораторські якості мовця та критерії ефективності виступу. Презентація. Сесії у формі запитань і відповідей. Проксеміка – взаємини у просторі. Суб'єктний простір особистості й дотримання оптимальної дистанції в комунікації. Соціальна ситуація комунікації. Хронеміка й кінетика в комунікації. Паралінгвістична характеристика командної комунікації. Підготувати виступ перед студентською аудиторією на актуальну для молодіжного середовища тему (за вибором).	6	10
Тема 3	На основі аналізу теми в посібнику В.Семиченко «Культура мовлення» проаналізувати прояви особистісних позицій суб'єктів комунікації. Зробити добір діагностичних методик на визначення комунікативних якостей педагога. Користуючись комплексом методик, визначити власний комунікативний профіль.	10	10
Тема 4	Психологічні бар'єри міжособистісної комунікації. Семантичні бар'єри комунікації. Організаційні бар'єри комунікації. Механізми переборення бар'єрів комунікації. На основі самоспостереження визначити наявність бар'єрів у власному спілкуванні, конкретизувати їх і скласти програму їх усунення.	8	10

Тема 5	На основі лекційного матеріалу і літератури з теми визначити особливості педагогічного спілкування: а)вчителя загальноосвітньої школи; б)викладача вищої школи; в)керівника-менеджера освітньої сфери. Правила педагогічного спілкування. Проранжувати правила успішного педагогічного спілкування приблизно з десяти позицій. Культура мови і мовлення викладача вищої школи. Спілкувальний етикет.	10	10
Тема 6	Види конфліктів у діяльності педагога. Основні причини виникнення конфліктів. Стратегії вирішення конфліктних ситуацій. Технології подолання конфліктів: а)переборення емоцій роздратування і недовіри як джерел конфлікту; б) контроль власного роздратування і страху в конфліктній ситуації. Програма конфліктологічного тренінгу. На основі аналізу теоретичного матеріалу здійснити добір методик з визначення рівня емоційності педагогів і завдання з підвищення стресостійкості в педагогічній діяльності.	10	10
Тема 7	Вивчити суть і значення соціально-психологічного тренінгу у формуванні комунікативності сучасних педагогів. Суть та призначення соціально-комунікативного тренінгу. Організація групової роботи. Базові уміння й навички тренера. Управління груповою динамікою. Тренінгові завдання з розвитку педагогічних комунікативних умінь.	8	10
Тема 8	Відкритість. Уміння слухати. Зацікавленість суджень. Зворотний зв'язок. Взаєморозуміння. На основі опрацювання і розуміння вказаних понять підготуйте виступ на тему «Емоційне вигорання в професійній діяльності педагога».	10	8
	Усього	70	78

Завдання для індивідуальної роботи

Алгоритм виконання

1. Відображення базового поняття проблеми в наукових джерелах, визначення актуальності.
2. Виявлення суперечностей в науковому тлумаченні понять.
3. Розкриття суті досліджуваної проблеми у всіх її взаємозв'язках.
4. Власне бачення аналізованого явища, феномена тощо.
5. Висновки.

1. Емоційне вигорання вихователя ДЗО: суть, причини, шляхи усунення, превентивні заходи.
2. Педагогічне спілкування з дітьми переддошкільного і дошкільного віку: форми, засоби, особливості.
3. Комунікативна компетентність сучасного педагога.
4. Фасилітація та інгібіція в педагогічному спілкуванні. Формування фасилітативних умінь сучасного вчителя.
5. Культура педагогічного спілкування викладача вищої школи.
6. Риторична культура вчителя і викладача вищої школи.
7. Конфлікти в педагогічному спілкуванні: види, причини виникнення, стратегії вирішення.
8. Відображення особистісних якостей та рис характеру вчителя на особливостях педагогічного спілкування.
9. Рівні спілкування: комунікація, інтеракція, перцепція. Перцептивні педагогічні уміння і навички.
10. Психологічні бар'єри в педагогічному професійному спілкуванні.
11. Емоційне вигорання в педагогічній діяльності та спілкуванні.
12. Форми і засоби атракції (підвищення ефективності) в педагогічному спілкуванні.
13. Спілкування як елемент педагогічної майстерності.
14. Функції педагогічного спілкування.
15. Механізми педагогічної взаємодії: ідентифікація, стереотипізація, рефлексія, емпатія. Їх проекція на педагогічне спілкування.
16. Культура педагогічного спілкування сучасного вчителя.
17. Емоційний інтелект вчителя та його роль у педагогічному спілкуванні.
18. Механізми підвищення стресостійкості в педагогічному спілкуванні.
19. Види спілкування. Особливості навчального спілкування.
20. Умови успішного педагогічного спілкування.

Завдання творчого характеру

Варіант 1

Підготувати інформацію наукового характеру з теми «Спілкування як інструмент професійної діяльності» за наступним алгоритмом:

- актуальність теми загалом і для педагогічної діяльності зокрема;
- суть поняття в наукових джерелах;
- розгляд спілкування як психолого-педагогічного феномена й інструмента професійної педагогічної діяльності у всіх можливих взаємозв'язках: мета, функції, види, засоби тощо;
- власне бачення суті проблеми в міжособистісній і професійній комунікації;
- лаконічні висновки й узагальнення.
-

Варіант 2

Підготувати інформацію наукового характеру з теми «Мова й культура мовлення в професійному педагогічному спілкуванні» за наступним алгоритмом:

- актуальність теми загалом і для педагогічної діяльності зокрема;
- суть поняття «культура мовлення» в наукових джерелах;
- розгляд мови й культури мовлення як психолого-педагогічного феномена й інструмента професійної педагогічної діяльності у всіх можливих взаємозв'язках: мета, функції, види, засоби тощо;
- власне бачення суті проблеми в міжособистісній і професійній комунікації;
- лаконічні висновки й узагальнення.

Питання

для підсумкового модульного контролю (залік)

1. Спілкування як соціально-психологічний феномен.
2. Поняття «спілкування» й «комунікація» в наукових джерелах.
3. Види спілкування.
4. Функції спілкування.
5. Роль комунікації в професійній діяльності сучасних фахівців.
6. Теоретичні основи спілкування. Загальна схема комунікації Р.Якобсона (код, контекст, контакт, трансакція).
7. Комунікація як взаємодія. Рівні комунікації: власне комунікація, інтеракція, перцепція.
8. Вербальне і невербальне спілкування
9. Публічне мовлення як різновид спілкування. Види промов.
10. Планування, підготовка та виголошення промови. Ораторські якості мовця та критерії ефективності виступу.
11. Презентація. Сесії у формі запитань і відповідей.
12. Проксеміка – взаємини у просторі. Суб'єктний простір особистості й дотримання оптимальної дистанції в комунікації.
13. Соціальна ситуація комунікації з проекцією на педагогічний процес. 14.Хронеміка й кінетика в комунікації.
15. Паралінгвістична характеристика командної комунікації.
16. Міжособистісне спілкування. Особистісні позиції суб'єктів комунікації. 17.Механізми взаємодії: рефлексія, стереотипізація, ідентифікація.
18. Форми взаємовпливу в міжособистісній комунікації: фасилітація, інгібіція. Психологічний портрет учителя-фасилітатора й учителя-інгібітора.
19. Особистісні якості партнерів спілкування, що впливають на ефективність процесу спілкування.
20. Моделі міжособистісної взаємодії.
21. Методи комунікативного впливу (переконання) партнерів спілкування.
22. Методи протистояння чужим впливам.
23. Особливості педагогічного спілкування
24. Психологічні бар'єри спілкування
25. Психологічні бар'єри міжособистісної комунікації. Семантичні бар'єри комунікації.
26. Організаційні бар'єри комунікації. Механізми переборення бар'єрів комунікації.
27. Культура педагогічного спілкування. Спілкувальний етикет.
28. Особливості педагогічного спілкування.
29. Правила педагогічного спілкування.
30. Культура мови і мовлення викладача вищої школи. Мовний і мовленнєвий етикет педагога.
31. Види конфліктів у професійному педагогічному спілкуванні.
32. Основні причини виникнення конфліктів.
33. Стратегії вирішення конфліктних ситуацій.
34. Технології подолання конфліктів: а)переборення емоцій роздратування і недовіри як джерел конфлікту; б) контроль власного роздратування і страху в конфліктній ситуації.
35. Контроль емоцій у спілкуванні. Конструктивне і деструктивне емоційне реагування на конфліктну ситуацію.
36. Технології взаєморозуміння в педагогічному спілкуванні.
37. Відкритість.
38. Уміння слухати.
39. Зацікавленість суджень. Зворотний зв'язок.
40. Взаєморозуміння.

ДІАГНОСТИЧНІ МЕТОДИКИ

Тест «Чи вмісте Ви спілкуватися?»

1. *Чи часто до Вас на вулиці звертаються сторонні люди?*
 - а) Так, з'ясовують дорогу до того и іншого закладу, літні люди просять перевести їх через дорогу.
 - б) Рідко, здебільшого пропонують погадати, взяти участь у лотереї або придбати якусь річ.
 - в) Інколи, але я намагаюся не зупинятися: навколо так багато аферистів.
2. *Якого стилю спілкування Ви дотримуетесь?*
 - а) Люблю говорити гучно, емоційно, багато жестикулюю.
 - б) Розмовляю рівним, спокійним голосом, можу для переконливості злегка доторкнутися до співрозмовника рукою.
 - в) Підтримую той стиль спілкування, який оберере протилежна сторона.
3. *Чи часто Ви посміхаєтеся своєму співрозмовникові?*
 - а) Інколи.
 - б) Звісно, я ж демонструю йому свої емоції.
 - в) Ні, я взагалі рідко посміхаюся.
4. *Опинившись у скрутному становищі, и шукатимете Ви допомоги в інших?*
 - а) Буду розраховувати тільки на себе.
 - б) Телефонуватиму рідним та знайомим зі скаргами на долю, буду плакатися «в жилетку».
 - в) Зателефоную до близького друга та запитаю поради.
5. *Ви чекаєте на лікаря в довгій черзі. Чим займатиметеся?*
 - а) Читанням – завжди тримаю для такого випадку книгу чи журнал.
 - б) Спробую поговорити із сусідами на якусь тему.
 - в) Розпитаю всіх про їхні хвороби й розповім про свою.
6. *Чи любляете Ви ходити в гості?*
 - а) Залюбки, намагаюся не залишатися н свята вдома.
 - б) Люблю як ходити в гості, так і приймати їх у себе.
 - в) Мене ніхто не запрошує.
7. *Ви зайняті, а Вам телефонує знайомий. Що робитимете?*
 - а) Перепрошу й пообіцяю перетелефонувати, коли звільнюся.
 - б) Скажу, що не можу говорити, й покладу слухавку.
 - в) Нічого не вдієш – доведеться підтримати розмову.
8. *Ви зустріли знайомого після тривалої розлуки. Про що говоритимете?*
 - а) Спершу розповім йому всі мої новини.
 - б) Перекинуся кількома фразами.
 - в) Розпитаю, які зміни відбулися в його житті.
9. *Чи пам'ятаєте Ви дні народження друзів?*
 - а) Звісно, тримаю список пам'ятних дат на кожен місяць і завжди знайду час, щоб зателефонувати та висловити кілька теплих слів.

б) Так, це зручна нагода для спілкування. Зателефоную та попрошуся в гості.

в) Можу забути, якщо багато справ.

10. Чи любляєте Ви тварин?

а) Ні, не розумію людей, які завели кішку або собаку – від них стільки бруду.

б) Швидше боюся, адже вони завжди намагаються подрпати або вкусити мене.

в) Люблю, й вони відповідають взаємністю.

Ключ до тесту

№ питання	Бали за відповіді		
	а	б	в
1	2	1	0
2	0	2	1
3	1	2	0
4	0	2	1
5	0	1	2
6	2	1	0
7	2	0	1
8	2	0	1
9	1	2	0
10	0	1	2

Інтерпретація результатів.

- До 5 балів. Ви замкнені, не любляєте спілкуватися та цілком заглиблені у справи. Хоча б у вихідні забудьте про службові обов'язки й приділіть увагу рідним та друзям. Пам'ятайте, що спілкування є основною людською радістю.

- 6–10 балів. Ви дуже сором'язливі. Вами легко маніпулювати, тому люди часто використовують Вас зі своєю метою. Навчіться говорити «ні», коли Вам це необхідно. Вам слід навчатися спілкування та займатися аутотренінгом.

- 11–15 балів. Ви вмієте підтримати розмову, можете привернути до себе людей, але й не дозволите їм сісти Вам на голову.

●16–20 балів. Ви надто нав'язливі та найчастіше думаєте тільки про себе. Не шукайте вигідних знайомств, намагайтеся спілкуватися саме тому, що люди є цікавими. Інакше можете втратити всіх друзів.

Тест «Чи вмієте Ви слухати»

Ви отримаєте вичерпну відповідь на це питання за допомогою наведеного тесту.

Відмітьте з-поміж описаних ситуацій ті, що викликають у Вас незадоволення, досаду або роздратованість під час розмови з людиною (незалежно від того, хто ця людина: товариш, колега, керівник, випадковий співрозмовник тощо).

1. Співрозмовник не дає мені висловитися, постійно перебиває мене під час бесіди.
2. Співрозмовник ніколи не дивиться на мене під час розмови.
3. Співрозмовник постійно метушиться: олівець і папір займають його більше, ніж мої слова.
4. Співрозмовник ніколи не усміхається.
5. Співрозмовник завжди відволікає мене питаннями та коментарями.
6. Співрозмовник намагається спростувати мої твердження.
7. Співрозмовник вкладає в мої слова інший зміст.
8. На мої питання співрозмовник ставить контрпитання.
9. Іноді співрозмовник перепитує мене, удаючи, що не розчув.
10. Співрозмовник, не дослухавши до кінця, перебиває мене лише для того, щоб погодитись.
11. Співрозмовник під час розмови зосереджено займається іншими справами: крутить у руці цигарку, протирає скло окулярів; і я переконаний, що він при цьому неухажний.
12. Співрозмовник робить висновки за мене.
13. Співрозмовник завжди намагається вставити слово в мою розповідь.
14. Співрозмовник дивиться на мене уважно, не зводячи очей.
15. Співрозмовник дивиться на мене, немов оцінюючи. Це мене турбує.
16. Коли я пропоную що-небудь нове, співрозмовник каже, що він вважає так само.
17. Співрозмовник переграє, демонструючи, що цікавиться бесідою, надто часто киває головою, охає.
18. Коли я розмовляю про серйозні речі, співрозмовник вставляє кумедні розповіді, анекдоти, жарти.
19. Співрозмовник часто дивиться на годинник під час розмови.

20. Співрозмовник вимагає, щоб усі погоджувалися з ним. Будь-яке його висловлювання завершується питанням на зразок: «Ви теж так вважаєте?» або «Ви не згодні?»

Опрацювання результатів

Кількість ситуацій, які викликають у Вас негативні емоції, складає:

- 14–20. Ви поганий співрозмовник і Вам потрібно багато працювати над собою та вчитися слухати.

- 8–14. Ви маєте деякі недоліки, критично ставитеся до висловлювань, Вам бракує деяких якостей гарного співрозмовника. Уникайте надто швидких висновків, не загострюйте уваги на особливостях мови, не шукайте таємного змісту в словах, не монополізуйте розмови.

- 2–8. Ви гарний співрозмовник. Але іноді відмовляєте партнерові в повній увазі. Повторюйте ввічливо його висловлювання, давайте час висловити свою думку повністю, пристосовуйте свій темп мислення до його мовлення й можете бути переконані, що спілкування з Вами буде ще приємніше.

- 0–2. Ви відмінний співрозмовник. Ви вмієте слухати. Ваш стиль спілкування може бути прикладом для оточуючих.

Вправи на розвиток комунікативності

«Якби...., то я став би.....»

Мета вправи: відпрацювати навички швидкого реагування на конфліктну ситуацію.

Вправа відбувається по колу: перший учасник моделює ситуацію, в якій обумовлена певна конфліктна ситуація. Наприклад: «Якби мене обрахували в магазині...» Наступний учасник, який сидить поруч із першим, продовжує (завершує) речення. Наприклад: «...я вимагав би книгу скарг».

Доцільно провести цю вправу в декілька етапів, у кожному з яких беруть участь усі присутні, після чого обов'язково повинно відбутися обговорення.

Ведучий відзначає: як конфліктні ситуації, так і шляхи виходу з них можуть повторюватися.

«Контраргументи»

Мета вправи:

- створити умови для саморозкриття;
- відпрацювати вміння вести полеміку й наводити контраргументацію.

Кожний із членів групи повинен розповісти решті учасників про свої слабкі сторони – про те, що він не сприймає в собі. Це можуть бути риси характеру, звички, які заважають у житті або які хотілося б змінити. Решта учасників уважно слухають і після завершення виступу обговорюють те, про що йшлося, намагаючись навести контраргументи, тобто те, що можна

протиставити визначеним недолікам, або навіть демонструючи, що наші слабкості за певних обставин можуть перетворитися на сильні риси.

На вправу відводиться 40–50 хвилин.

Тестові методики і комунікативні вправи взяті з посібника Дербеньової А.Г., Кунцевської А.В. Тренінги з розвитку комунікативності вчителів. Харків, 2009. 192 с.

Рекомендована література

1. Абрамович С.Д. Чікарькова М.Ю. Мовленнєва комунікація: Підручник. К.: Центр навч. л-ри, 2004. 208 с.
2. Аносов І. П. Психологічні основи педагогічного спілкування. К., 2007
3. Балагура О. Культурний рівень педагога в умовах інформатизації суспільства. Освіта і управління. Т. 13. № 2 – 3. С. 153 – 156.
4. Бебик В. Інформаційно-комунікаційний менеджмент у глобальному суспільстві: психологія, технології, техніка паблік рилейшнз: Монографія. К.: МАУП, 2005. 440 с.
5. Бутенко Н.Ю. Комунікативна майстерність викладача. К., 2007.
6. Бутенко Н.Ю. Комунікативні процеси у навчанні: Підручник. Вид. 2-ге, без змін. Київ: КНЕУ, 2006. 384 с.
7. Волкова Н. П. Педагогічні комунікації: Навч. пос. Дніпропетровськ: РВВ ДНУ, 2002. 242 с.
8. Волкова Н.П. Педагогіка. Посібник для студ. вищ. навч. закл. К.: Академія, 2002. 576 с.
9. Волкова Н. П. Професійно-педагогічна комунікація: теорія, технологія, практика : монографія. Дніпро: Вид-во ДНУ, 2005. 304 с.
10. Волкова Н. П. Сутність, види, функції педагогічної комунікації / Педагогіка і психологія формування творчої особистості: проблеми і пошуки: Зб. наук. пр./ ред. Т.І. Сущенко та ін. Київ–Запоріжжя, 2002. Вип.23. С.30–33.
11. Галузевий стандарт вищої освіти. Освітньо-кваліфікаційна характеристика магістра за спеціальністю «Педагогіка вищої школи». К.: МОН України, 2005. 34 с.
12. Гончаренко С.У. Український педагогічний словник. Київ: Либідь, 1997. 376 с.
13. Глушаниця Н.В. Концепція формування іншомовної професійно-комунікативної компетентності майбутніх бакалаврів. Щоквартальний науково-практичний журнал. Харків: НТУ «ХП», 2012. №3. С. 69 – 79.
14. Голуб Н.Б. Значення дидактичної спадщини М.Ф. Квінтіліана для процесу формування культуромовної особистості вчителя. Педагогічні науки, 2008. С.48 – 56.
15. Дербеньова А.Г., Кунцевська А.Г. Тренінги з розвитку комунікативності вчителів. Харків: видавнича група «Основа», 2009. 191 с.
16. Джонсон Д.В. Удосконалення вміння спілкуватись. Практична психологія та соціальна робота. 2004. № 9 (66). С.18 – 35.

17. Джонсон Девід В. Соціальна психологія: тренінг міжособистісного спілкування / Пер. з англ. В. Хомика. К., 2003.
18. Долинська Л. В., Уварова Ю. В. Формування стильових особливостей педагогічного спілкування у майбутніх учителів. К., 2005.
19. Дорошенко С. І. Основи культури і техніки усного мовлення. Харків: «ОВС», 2002. 118 с.
20. Зубенко Л. Г, Немцов В. Д. Культура ділового спілкування. К., 2000.
21. Кан-Калик В.А. Учителю о педагогическом общении: Книга для учителя. Москва: Просвещение, 1987. 190 с.
22. Кононенко О.Л. Дослідження педагогічної комунікації. Практична психологія і соціальна робота. 2004. № 9 (66). С.79 – 80.
23. Корніяка О.М. Емпіричне вивчення культури спілкування як структурного компонента психологічної готовності студента до педагогічної діяльності. Практична психологія та соціальна робота. 2008. № 10. С. 59 – 64.
24. Лазарев М.О. Про становлення культури професійно-педагогічного спілкування майбутнього вчителя. Вища педагогічна освіта. Київ: Вища школа, Випуск 17, 1994. С. 29-34.
25. Мазур Н. Зміст професійної культури викладача вищої школи. Рідна школа. 2007. № 4. С.12 – 14.
26. Мацько Л.І., Мацько О.М. Риторика: Навч. посіб. Київ: Вища шк., 2003. 301 с.
27. Микитюк І. Педагогічна культура вчителя в контексті сучасної культурно-освітньої ситуації. Вища школа. 2009. № 4. С. 93 – 101.
28. Орбан-Лембрик Л.Е. Комунікативний простір міжособистісних відносин. Вісник ПУ «Філософія і психологічні науки», 2003. Вип. 4.
29. Орбан-Лембрик Л.Е. Спілкування як соціально-психологічний феномен. 36. наук, праць: філософія, соціологія, психологія. Івано-Франківськ, 2003. Вип. 8. Ч. 2.
30. Уварова Ю. В. Особистісні детермінанти формування стилю педагогічного спілкування у майбутніх учителів: Автореф. дис. канд. психол. наук. К., 2005.
31. Яремчук С. В., Лукіна О. О. Культура спілкування майбутнього психолога (педагога). Вісник ХДУ. № 550. Ч. 2. Харків, 2002. С. 346 – 350.